

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 18 (2001)

Γ. Παπαδημητρίου, Υπερεθνικές και πολιτειακές αρχές στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προς αναζήτηση μιας νέας θεσμικής ταυτότητας - Δ. Τσάτσος, Επίμαχος έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης. Μεθοδολογική ερμηνεία των ευρωπαϊκών ενωσιακών θεσμών

Εμμανουέλα Δούση

doi: [10.12681/hpsa.15056](https://doi.org/10.12681/hpsa.15056)

Copyright © 2017, Εμμανουέλα Δούση

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούση Ε. (2017). Γ. Παπαδημητρίου, Υπερεθνικές και πολιτειακές αρχές στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προς αναζήτηση μιας νέας θεσμικής ταυτότητας - Δ. Τσάτσος, Επίμαχος έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης. Μεθοδολογική ερμηνεία των ευρωπαϊκών ενωσιακών θεσμών. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 18, 157-161. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15056>

- Γ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Υπερεθνικές και πολιτειακές αρχές στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προς αναζήτηση μιας νέας θεσμικής ταυτότητας*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1999, 40 σελ.
- Δ. ΤΣΑΤΣΟΣ, *Επίμαχες έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης. Μεθοδολογική ερμηνεία των ευρωπαϊκών ενωσιακών θεσμών*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, 88 σελ.

Σε μια εποχή που η συζήτηση για το θεσμικό και πολιτικό μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής Ε.Ε.) και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης γενικότερα είναι έντονη, τα κείμενα δύο ομιλιών, του καθηγητή Γ. Παπαδημητρίου και του καθηγητή Δ. Τσάτσου, που έχουν δημοσιευτεί σε αυτοτελείς τόμους, είναι εξαιρετικά επίκαιρα. Με τα κείμενα αυτά οι δύο συγγραφείς συνεισφέρουν σε μια ευρύτερη συζήτηση που διεξάγεται στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στην οποία συμμετέχουν άλλοι νομικοί (όπως ο καθηγητής Κ. Στεφάνου), πολιτικοί επιστήμονες (καθηγητές Π. Κ. Ιωακειμίδης και Μ. Τσινισιζέλης) και οικονομολόγοι (καθηγητές Π. Καζάκος και Λ. Τσούκαλης).

Στο πρώτο κείμενο, ο καθηγητής Γιώργος Παπαδημητρίου αναλύει τον διαλεκτικό χαρακτήρα της σχέσης μεταξύ Πολιτείας και Ε.Ε. Σημειώνει ότι, εξ αρχής, η ενοποιητική διαδικασία ήταν ανυπόφορο να διαβρώνει αργά αλλά σταθερά τα θεμέλια της Πολιτείας. Για να εκπληρώσουν την αποστολή τους και να μην οδηγηθούν σε στασιμότητα, οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες έπρεπε να απορροφούν σταδιακά ολοένα και μεγαλύτερο μέρος από τις εξουσίες της Πολιτείας.

Η υπέρβαση της Πολιτείας συντελείται διαμέσου ορισμένων αρχών, οι οποίες αποτελούν το μοχλό και την κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Οι αρχές αυτές είναι δύο ειδών: *πρώτον*, υπερεθνικές αρχές, δηλαδή αρχές που οριοθετούν τη σχέση της Ε.Ε. με την Πολιτεία, όπως η αρχή της αυτονομίας της Ε.Ε., η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και η συναφής αρχή της άμεσης ισχύος των κανόνων του στη θεσμική έννομη τάξη. Πρόκειται για αρχές οι οποίες, σύμφωνα με τον συγγραφέα, συμπυκνώνουν τη βαθύτερη ουσία της Ε.Ε. και προσδιορίζουν τον υπερεθνικό χαρακτήρα της και για το λόγο αυτό τις χαρακτηρίζει υπερεθνικές.

Δεύτερον, πολιτειακές αρχές, δηλαδή αρχές που συνιστούν τον σκληρό πυρήνα και την καρδιά της Πολιτείας, όπως η δημοκρατι-

κή αρχή, η αρχή του κράτους δικαίου και η ιστορικά νεότερη αρχή του κοινωνικού κράτους. Η διείσδυση πολιτειακών αρχών στο ενωσιακό θεσμικό οικοδόμημα ξεκίνησε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, και εμπλουτίστηκε στη συνέχεια με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Βεβαίως, σημειώνει ο συγγραφέας, οι πολιτειακές αρχές που διείσδυσαν στην Ε.Ε. απέκτησαν διαφορετικό περιεχόμενο και διαφορετική λειτουργία από εκείνη που ασκούν σε μια Πολιτεία. Εμπλουτίστηκαν με θεσμούς, διατάξεις και ορισμούς, οι οποίοι συγκεκριμενοποιούν και εξειδικεύουν το κανονιστικό περιεχόμενο και τη λειτουργία τους.

Ποια είναι η σημασία της διεργασίας αυτής για τη μελλοντική θεσμική ταυτότητα της Ε.Ε. αλλά και της Πολιτείας, καθώς και της εξέλιξης της μεταξύ των σχέσης; Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι η Ε.Ε. εξακολουθεί να διαβρώνει την Πολιτεία, όχι όμως πια χωρίς αντάλλαγμα. Το αντάλλαγμα συνίσταται στη διείσδυση πολιτειακών αρχών στο θεσμικό οικοδόμημα, διεργασία που θα οδηγήσει προοδευτικά στη δημιουργία ενός νέου θεσμικού μορφώματος, το οποίο θα είναι σαφώς διαφορετικό τόσο από την Πολιτεία όσο και από την Ένωση όπως τις γνωρίσαμε μέχρι σήμερα.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις επιβεβαιώνονται σε μεγάλο βαθμό μετά την επεξεργασία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και την έγκρισή του –μέχρι στιγμής ως κείμενο διακήρυξης αρχών– από τη Διακυβερνητική της Νίκαιας το Δεκέμβριο του 2000. Ο Χάρτης, ο οποίος τοποθετεί τον πολίτη στο επίκεντρο της ενοποιητικής διαδικασίας, αποτελεί το πρόκριμα για τη συνταγματική οργάνωση της Ε.Ε. και τη μελλοντική της θεσμική ταυτότητα.

Στο δεύτερο κείμενο, ο καθηγητής Δημήτρης Τσάτσος προτείνει μια νέα μέθοδο προσέγγισης για τη χρήση νομικών και θεσμικών εννοιών στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης.

Η μελέτη εκκινεί από τη διαπίστωση ότι η χρήση εννοιών με κρατικογενή χαρακτήρα, όπως π.χ. η έννοια της κυριαρχίας ή η έννοια του Συντάγματος, έχει ευαίσθητες ερμηνευτικές συνέπειες για κρίσιμα ζητήματα της Ε.Ε. Αναζητεί μια νέα μέθοδο ανάγνωσης εννοιών που έχουν μεταφερθεί στο ενωσιακό πεδίο με ανεπεξέργαστο το κρατικογενές τους νόημα, μέσα από τη διερεύνηση της θεωρητικής αφετηρίας και του περιεχομένου πέντε θεμελιωδών εννοιών της ενωσιακής τάξης: ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, κυριαρχία, ομοσπονδιακό κράτος, δημοκρατική αρχή και ευρωπαϊκό Σύνταγμα.

Η ανάλυση του κρατικογενούς νοηματικού περιεχομένου της

έννοιας της «ολοκλήρωσης», η οποία στο ενωσιακό επίπεδο χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τη «διαρκώς στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης», αποδεικνύει τη συγκεκριμένη ιστορική προέλευση της έννοιας αυτής, η οποία συνδέεται με το φαινόμενο του εθνικού κράτους όπως διαμορφώθηκε τον 18ο αιώνα. Ωστόσο, σημειώνει ο συγγραφέας, η ακριβής νοηματική απόδοση της ενωσιακής διαδικασίας και της τελεολογίας της με τον όρο «ολοκλήρωση» προϋποθέτει την επανεξέταση της νέας κοινωνικής και ιστορικής ύλης που καλείται να ερμηνεύσει, δηλαδή του δυϊσμού του ευρωπαϊκού χώρου τόσο ως πολιτισμική ενότητα όσο και ως σύνδεση εθνικών κρατών.

Εξετάζοντας την έννοια υπό το φως αυτού του δυϊσμού, ο συγγραφέας σημειώνει ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κατευθύνεται προς τις δύο διαστάσεις του ευρωπαϊκού ιστορικού χώρου, δηλαδή αφενός προς την περαιτέρω εμβάθυνση των ευρωπαϊκών θεσμών προς την κατεύθυνση της διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, αφετέρου προς τη διαφύλαξη της πολιτισμικής πολυμορφίας του ευρωπαϊκού χώρου, όπως αποτυπώνεται στις εθνικές ταυτότητες των κρατών μελών. Η ολοκλήρωση δεν μπορεί να αγνοεί τις δύο ιστορικές διαστάσεις του φαινομένου, οι οποίες δεν είναι αντιφατικές, αντιθέτως βρίσκονται σε μια διαλεκτική αρμονία από την οποία αναδεικνύεται η θεσμική μοναδικότητα του ενωσιακού χώρου.

Ανάλογη διερεύνηση επιχειρεί ο συγγραφέας και για τις υπόλοιπες έννοιες (κυριαρχία, δημοκρατία, ομοσπονδία, Σύνταγμα). Εξετάζει καταρχάς την ιστορική τους εξέλιξη, το περιεχόμενο και τη σημασία τους. Στη συνέχεια επιχειρεί την αναανομηματοδότησή τους μέσα από το πρίσμα του θεσμικού δυϊσμού του ενωσιακού οικοδομήματος, ως ενιαίου πολιτισμικού χώρου και ως σύνδεσης εθνικών κρατών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως λόγω της πολιτικής συζήτησης που πυροδότησαν οι προτάσεις του γερμανού υπουργού Εξωτερικών Γιόσκα Φίσερ περί ομοσπονδιακής προοπτικής της Ευρώπης, παρουσιάζουν οι έννοιες του «ομοσπονδιακού κράτους» και του «Συντάγματος».

Όπως σημειώνει ο συγγραφέας, οι όροι του ομοσπονδιακού κράτους και της ομοσπονδίας κρατών έχουν ως ιστορική και νοηματική προϋπόθεση την έννοια του κράτους, και αποτελούν την αφηρημένη εννοιολογικά αποτύπωση ιστορικά υπαρκτών κρατών

και συνδέσμων κρατών. Όσο κι αν ενισχυθούν οι θεσμοί της Ε.Ε., η τελευταία αποτελεί, τόσο από ιστορική όσο και από συστηματική άποψη, μια πρωτόγνωρη θεσμική κατηγορία, μια «εν εξελίξει σύνθετη θεσμική ενωσιακή τάξη ευρωπαϊών πολιτών και εθνικών κρατών» (σ. 48). Ως εκ τούτου, οι έννοιες του ομοσπονδιακού κράτους και της ομοσπονδίας κρατών είναι λόγω της κρατικογενούς τους προέλευσης απρόσφορες για την αποτύπωση του διλήμματος ως προς τον τελικό στόχο της ενωσιακής διαδικασίας.

Συχνή είναι επίσης, στο ενωσιακό επίπεδο, η χρήση του όρου «Σύνταγμα» για ποικίλα ζητήματα που διαφέρουν μεταξύ τους. Η συζήτηση επικεντρώνεται εδώ σε δύο ερωτήματα, ένα ορολογικό που αφορά το κατά πόσον οι ενωσιακοί θεσμοί μπορούν να χαρακτηριστούν ως συνταγματικοί, και ένα ουσιαστικό ερώτημα που αφορά τις ερμηνευτικές συνέπειες της νοηματικής αναοριοθέτησης.

Για να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα, ο συγγραφέας αναζητεί τη σημασία της λειτουργίας του Συντάγματος όπως προέκυψε και διαμορφώθηκε εξελικτικά μέσα στην ιστορική πραγματικότητα. Διαπιστώνει ότι το Σύνταγμα συγκροτεί τη θεμελιώδη έννομη τάξη της κοινωνικής συμβίωσης, και τη διατηρεί σε λειτουργία.

Σε ό,τι αφορά την Ε.Ε., το ζήτημα δεν είναι αν η Συνθήκη μπορεί να θεωρηθεί ως Σύνταγμα, αλλά εάν, ως προς τις θεμελιώδεις αρχές της, η νομική λειτουργία της Συνθήκης έχει και συνταγματική ποιότητα. Στο βαθμό που η ενωσιακή έννομη τάξη οργανώνει την πολιτική εξουσία αλλά και την οριοθετεί, κατοχυρώνει το *status europeus* και προστατεύει θεμελιώδη δικαιώματα, εμπίπτει στην έννοια του Συντάγματος.

Αφού διαπίστωσε ότι το ενωσιακό θεσμικό σύστημα έχει συνταγματική ποιότητα και επομένως αναπτύσσει και συνταγματική λειτουργία, ο συγγραφέας αναζητεί στη συνέχεια τις ερμηνευτικές συνέπειες αυτής της διαπίστωσης.

Μια πρώτη συνέπεια αφορά το ζήτημα της ερμηνείας της Συνθήκης. Ερμηνευτική αφετηρία των συνταγματικής ποιότητας θεμελιωδών κανόνων της ενωσιακής τάξης είναι οι δύο ισότιμες πτυχές της ενωσιακής θεσμικής τάξης, η Ένωση ως σύνολο Ευρωπαίων πολιτών και ως θεσμική σύνθεση των ιστορικών υποκειμένων της.

Η δεύτερη συνέπεια συνδέεται με τη διαδικασία παραγωγής του πρωτογενούς δικαίου. Η αναγνώριση συνταγματικής ποιότητας σε βασικές αρχές και κανόνες της Συνθήκης επενεργεί ως περιορισμός της συντακτικής εξουσίας του πρωτογενούς ενωσιακού νο-

μοθέτη, ο οποίος οφείλει να σέβεται τα δικαυκά κεκτημένα, μέσα στα οποία συγκαταλέγεται και η αρχή της ισοτιμίας των εθνικών θεσμικών πολιτισμών ως αναπόσπαστο νοηματικό τμήμα της δημοκρατικής αρχής.

Το συμπέρασμα που αντλείται από τη μελέτη του καθηγητή Τσάτσου είναι ότι η χρήση εννοιών με άθικτο το κρατικογενές νοηματικό τους περιεχόμενο, χωρίς να εξετάζεται η ιστορική τους εξέλιξη, εγκυμονεί κινδύνους για την προοπτική του ευρωπαϊκού ενωσιακού οικοδομήματος. Αντί να μας φέρνει πιο κοντά στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, την απομακρύνει.

Η μέθοδος που προτείνει ο συγγραφέας για την υπέρβαση αυτής της δυσχέρειας, την οποία εφαρμόζει ενδεικτικά σε ορισμένες θεμελιώδεις έννοιες της ενωσιακής τάξης, επιστά την προσοχή στην αλόγιστη χρήση εννοιών με πολιτειολογική προέλευση. Κάθε φορά που χρησιμοποιούμε μια έννοια με κρατικογενή προέλευση, θα πρέπει να επανεξετάζουμε το περιεχόμενό της υπό το φως της διττής ιστορικής ιδιοσυστασίας του ενωσιακού οικοδομήματος, ως πολιτισμικής ενότητας και ως σύνδεσης εθνικών κρατών. Άλλωστε η ρημηνεία θεσμών με συνταγματική ποιότητα, όπως η ενωσιακή έννομη τάξη, οφείλει να έχει επίγνωση και να σέβεται την ιστορικότητα των θεσμικών και νομικών εννοιών.

ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΔΟΥΣΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΒΑΛΗΝΑΚΗΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Ε. ΜΠΟΤΣΙΟΥ, *Διεθνείς σχέσεις και στρατηγική στην πυρηνική εποχή*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2000.

Η ελληνική επιστήμη καθυστέρησε σημαντικά να αναπτύξει τη μελέτη της ιστορίας των διεθνών σχέσεων της μεταπολεμικής εποχής. Εξάλλου, έως πρόσφατα (τις αρχές της δεκαετίας του 1990), η ιστορική έρευνα γι' αυτή καθαυτήν τη μεταπολεμική/μετεμφυλιακή πορεία της χώρας υπήρξε διστακτική – γεγονός δυσάρεστο, απόρροια του ταραγμένου, έως το 1974, παρελθόντος, καθώς και της συνακόλουθης επενέργειας έντονων πολιτικών αντιπαλοτήτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι, αντίθετα, η πολιτική επιστήμη και οι διεθνείς σχέσεις γνώρισαν στην Ελλάδα σημαντική άνθηση με αφετη-